

درس هفتصد و هفتاد و دوم

بررسی روایاتی از ائمه علیهم‌السلام در تفسیر آیه ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾ (۲)

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عرض شد در زمینه وجود عالمی غیر از این عالم شهادت و عالم مُلک که از آن به عالم ذر تعبیر می‌آورند، روایاتی وجود دارد که این روایات اغلب صحیح‌السند هستند و صراحت و یا حداقل تصریح به این مطلب دارند. بعضی از این روایات را عرض کردیم و بعضی دیگرش ماند. حالا این جلسه بعضی از این روایات را می‌خوانیم تا سر آن آیه برگردیم و مطلب را یا این جلسه یا اگر خدا بخواهد جلسه بعد تمام کنیم.

روایتی در تفسیر عیاشی از ابی‌بصیر هست:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: كَيْفَ أَجَابُوا وَ هُمْ ذُرٌّ؟ قَالَ: جَعَلَ فِيهِمْ مَا إِذَا سَأَلَهُمْ أَجَابُوهُ يَعْنِي فِي الْمِيثَاقِ!

اینها چگونه جواب دادند و سؤال و جواب به کیفیتی بود؟! سؤال و جواب یک کلام لفظی می‌خواهد که معلول یک کلام نفسی است و یک متکلم و یک مخاطب می‌خواهد، نمی‌شود که همین‌طور انسان همه چیز را بر اساس مجاز - مجاز در اسناد یا اسناد مجازی - حمل کند، بالأخره نسبت به این آیات تا وقتی که برهان قطعی بر امتناع استعمال حقیقی از یک لفظ و یک کلام در کلام باری یا در کلام غیر باری از ائمه معصومین علیهم‌السلام نباشد، انسان نمی‌تواند کلام آنها را به مجاز حمل کند الا اینکه قرائن باشد یعنی یک قرائنی باشد که دلالت بر این قضیه بکند.

بله، دیشب بود داشتم یک کتابی را مطالعه می‌کردم اتفاقاً ذکرش بی‌مناسبت نیست، کتاب هم مربوط به یکی از بزرگان است؛ بزرگان از اهل فلسفه و از اهل علم که فوت کرده و به رحمت خدا رفته است. روی میز بود - یکی برای من گرفته بود، یک کتاب دوره‌ای است - همین‌طوری باز کردم که یک تورقی بکنم یک دفعه چشمم به یک قضیه افتاد گفتم که بینم چیست؟ دیدم که از او راجع به تناقضات در قرآن سؤال شده که در قرآن تناقضاتی وجود دارد و شما این تناقضات را چگونه حل می‌کنید؟ ظاهراً جلسه سؤال و پاسخی بوده که سؤال می‌کردند و ایشان جواب می‌دادند. گفته که بسیاری از اینها با توجیهات، قابل حل است و خود ایشان برای آنها این قضیه موت را مثال زده بودند که در یک جا اسناد موت به ذات باری است ﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى آلَ نَفْسٍ

۱. تفسیر العیاشی، ج ۲، ص ۳۷؛ الکافی، ج ۲، ص ۱۲.

حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا^۱ الْآنَ اَيْنَ اِسْنَادٍ، اِسْنَادِ مَوْتِ اِسْت. خُبْ بِهْ شَخْصِ اِسْت وَ بِهْ ذَاتِ بَارِي اِسْت، اِلله! غَيْرِ اِللهِ كِهْ دَرِ ذَاتِ اِللهِ دَخَالَتْ وَ وِرُودِ نَدَارْد.

وَ اَزِ اَنَ طَرَفِ هِمِ دَارِيْم: ﴿قُلْ اِنِّي تَوَفَّيْتُكُمْ مَلَكُ اَلْ مَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ﴾^۲ مَلَكِ الْمَوْتِ هِمَانِ جَنَابِ عَزْرَائِيلِ اِسْت وَ بِاَبْقِيَةِ مَلَائِكَةِ مُتَفَاوِتِ اِسْت وَ اَزِ اَنَ طَرَفِ دَارِيْم: ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ تَوَفَّيْتَهُمْ اَلْ مَلَكُ النَّكَهَ ظَالِمِي اَنْفُسِهِمْ﴾^۳ خُبْ چَطُورِ مِي شُودِ اَيْنِ [مَوَارِدِ رَا] دَرِ اَيْنِجَا جَمْعِ كَرْد؟

خِيَلِي بَرَايِ مَنِ عَجِيْبِ بُوْد! اَيْشَانِ پَاسِخِ دَاوَدِ بَهْ اَيْنِكَهْ طَبَقِ قَاعِدَهْ هِمِ هَمِيْنِ اِسْت! چُونِ دَسْتُورِ اَصْلِي اَزِ طَرَفِ خُدا مِي آيَد، اراده بر موت يك شخص از ناحیه پروردگار است و اين اراده و دستور مِي آيَد بَهْ هِمَانِ فَرْمَانَدَهْ بَعْدِي كِهْ جَنَابِ عَزْرَائِيلِ هَسْتِ مُنْتَقَلِ مِي شُودِ وَ اُو هِمِ دَرِ تَحْتِ اَمْرِ وَ نَفُودِشِ مَلَائِكَهْ اِي اِي دَارْد. بِنَابَرَايِنِ اَنَ مَبَاشِرِ بِالْفَعْلِ وَ قَرِيْبِ، نَهْ خُداَسْتِ وَ نَهْ مَلَكِ الْمَوْتِ! - اَيْشَانِ ذَكَرِ كَرْدِنْد! حَالَا خُودَتَانِ بَرُويَدِ بِيْنِيْد - وَ اَنَ مَبَاشِرِ هِمَانِ مَلَائِكَهْ هَسْتِنْد وَ اَنَهَا قَبْضِ رُوحِ مِي كِنْد.

مَنِ خِيَلِي تَعَجِبِ كَرْدِم! اَيْنَهَا شَاكِرْدِ عِلَامَهْ بُوْدِنْد! اَيْنِي شَاكِرْدَانِ عِلَامَهْ اَيْنَهَا رَا نَمِي فَهْمِيْدِنْد؟! خِيَلِي بَرَايِمِ غَرِيْبِ وَ عَجِيْبِ اِسْت! اَصْلًا هَمِيْنِ طُورِ مَنِ اَيْسْتَاوَدِ بُوْدِمِ وَ بَهْتَمِ زَدَهْ بُوْدِ وَ تَعَجِبِ مِي كَرْدِم كِهْ چَطُورِ يَكِ هِمِ چِنِيْنِ چِيْزَهَائِي [مَمْكِنِ اِسْت بِيَانِ شُودِ]! مِي كَفْت: اَنَ مَبَاشِرِ قَرِيْبِ مَلَائِكَهْ هَسْتِنْد! بِنَابَرَايِنِ اَيْنَهَا چُونِ بَهْ دَسْتُورِ حَضْرَتِ عَزْرَائِيلِ قَبْضِ رُوحِ مِي كِنْدِنْد شَمَا مِي تُوَانِيْدِ اِسْنَادِ مَوْتِ رَا بَهْ خُودِ جَنَابِ عَزْرَائِيلِ بَزْنِيْد، اَشْكَالِ نَدَارْد. اَيْشَانِ مِثَالِ هِمِ زَدِ وَ كَفْتِ كِهْ اِتْفَاقًا مَا دَرِ مَجَازِ دَرِ اِسْنَادِ دَارِيْمِ وَ رَفَقًا دَرِ مَطُولِ كِهْ خُواندِهْ اِيْدِ كِهْ بَنِيِ الْأَمِيرِ الْمَدِينَةِ، يَا بَنِيِ الْمِعْمَارِ الْمَدِينَةِ يَا بَنِيِ الْبِنَاءِ بِيْنِيْدِ سَهْ مَرَحَلَهْ دَرِ اِسْنَادِ بِنَاءِ وَ جُودِ دَارْد: اَوَّلِ كِهْ اِسْنَادِ بِنَاءِ بَهْ هِمَانِ اَمِيْرِ اِسْت كِهْ حَاكِمِ اِسْت وَ فَرْمَانِ مِي دَهْدِ وَ اَجْرَا مِي شُودِ. دُومِ اِسْنَادِ بِنَاءِ بَهْ مِعْمَارِ اِسْت خُبِ مِعْمَارِ كِهْ گِلِ وَ اَجْرِ دَرَسْتِ نَمِي كِنْدِ وَ دَسْتَشِ كِهْ بَهْ گِلِ وَ اَجْرِ نَمِي خُورْدِ اَمَا اَنَ كَسِي كِهْ مَبَاشِرِ اَصْلِي اِسْت هِمَانِ بِنَاءِ اِسْت كِهْ اَيْنِ اَجْرَهَا رَا يَكِي يَكِي مِي چِيْنِدِ وَ دَرِ مِيَانِشَانِ گِلِ وَ مِصَالِحِ مِي گِذَارْدِ وَ خِلَاصَهْ طَاقِ وَ دِيُوَارِ رَا بِاَلَا مِي بَرْد. بَهْ اَيْنِ تَرْتِيْبِ مَجَازِ دَرِ اِسْنَادِ دَرِ اَيْنِجَا هِمِ وَ جُودِ دَارْدِ پَسِ دِيْگَرِ مَشْكَلِي نَدَارْد.

بِيْنِيْدِ اِيَا اَيْنِ قَضِيَهْ صَحِيْحِ اِسْت كِهْ بَخُواهِْمِ دَرِ كَلِمَاتِ وَحِي اَيْنِ گُونَهْ دَخَلِ وَ تَصْرَفِ كِنِيْمِ وَ يَكِ وَاقِيعَتِ

۱. سوره زمر (۳۹) آیه ۴۲. معاد شناسی، ج ۱، ص ۱۵۷:

«خداست که جانها را می گیرد در وقت مرگ آنها، و نیز آن جانهایی را که در خواب رفته و مرگ آنها نرسیده است.»

۲. سوره سجده (۳۲) آیه ۱۱. الله شناسی، ج ۳، ص ۱۴۰:

«بگو ای پیغمبر! شما را قبض روح می کند آن فرشته مرگی که بر شما گماشته شده است.»

۳. سوره نساء (۴) صدر آیه ۹۷. امام شناسی، ج ۳، ص ۷۶:

«آن کسانی که هنگام مرگ و قبض روح توسط فرشتگان، ظالم و ستمگر می میرند.»

۴. المطول، ص ۵۸.

وحیانی را مجاز تلقی کنیم؟!

بله، ممکن است این استعاره‌ای در این ذهن و در یک جایی باشد اما وقتی مسئله هنوز می‌تواند بر آن معنای حقیقی خودش حمل بشود در این صورت چطور می‌توانیم این را حمل بر آن [مجاز] کنیم؟! راحت‌ترین راهش برای اینجا [این است که] شما به جای اینکه آن مثال خلاف را بزنید: **بَنَى الْأَمِيرَ الْمَدِينَةَ** که اصلاً بناء که به معنای ساختن است و بخواهی آن ساختن را **بَنَى الْأَمِيرَ** بگویی دروغ است! ساختن به معنای دستور، به معنای مباشر، به معنای علل فاعلی و علل معده از باب [مجاز] ممکن است اما اینکه شما بخواهید قضیه را به یک اسناد موت واقعی و تکوینی به پروردگار بدهید، خلاف است. راحت‌ترین مثالش همین مثال برق است؛ آقا این برقی که الآن در اینجا این چراغ را روشن کرده این برق از کجا آمد؟ از کتور مدرسه آمده است. پس می‌توانید بگویید که کتور باعث روشنایی این برق است زیرا اگر این کتور نبود، این روشنایی هم الآن نبود. بعد می‌توانید بگویید که اصلاً برق کتور به ترانس شهر برمی‌گردد و تا آن نباشد این نمی‌تواند باشد و حتی می‌توانید بگویید که اصلاً برقی که به نیروگاه برمی‌گردد! اصلاً همه اینها درست، واقعی، حقیقی و منطبق با عین همان واقعیت است. همان دستگاه‌ها و مکینه‌های مولد کهربا که [تولیدشان] به واسطه نیروگاه‌های گازی و یا سدها و امثال ذلک هست، حقیقتاً و واقعاً برق از آنجا نشئت می‌گیرد یا نه؟ از روی هوا که برق نمی‌آید! از آنجا می‌گیرد؛ [یعنی این برق] در این شبکه‌های مختلف می‌آید؛ اول در ولت‌های بسیار بالا مثلاً شصت هزار ولتی می‌آید و بعد همین‌طور پایین پایین می‌آید تا اینکه به اینجا که می‌رسد ۲۲۰ ولت می‌شود. این برقی که الآن از آنجا آمده و به اینجا رسیده است شما هر کدام از این وسائط بین راه را می‌توانید برای حمل این محمول، موضوع قرار بدهید و واقعی و درست هم هست.

نفهمیدن حقیقت ولایت، علت جدایی انداختن بین فعل ملائکه و خداوند

حالا چون ما حقیقت ولایت را نفهمیدیم و چون حقیقت سریان ولایت را در علل واسطه و در علل مجریه و در علل منزله این اراده و مشیت دریافتیم لذا خدا را در یک مرتبه قرار دادیم و ملک مقربش را در مرتبه مادون [تصور می‌کنیم] و بعد ملائکه‌ای که هستند در مرتبه پایین‌تر هستند و آنها [کار] را انجام می‌دهند در حالی که خود آن ملائکه هم مراتب دارند و این‌طور نیست که سه مرتبه باشد، ممکن است هزار مرتبه وجود داشته باشد، این ملک در تحتش یک ملائکه و آن در تحتش یک ملائکه و **هَلَمْ جَرّاً**.

این از یک طرف [قضیه است]! از طرف دیگر مگر ما روایات نداریم بر اینکه شخص، خود جناب ملک‌الموت را می‌بیند؟! با این روایات چه می‌کنید؟! و همین‌طور شهود؛ شهود عینی و شهود خارجی که اینها همه عین ملک‌الموت در اینجا حضور و وجود دارد. در روایاتی که در آنجا دارد که در بعضی از موارد خود

ذات ربوبی بلاواسطه روح مؤمن را قبض می کند^۱ چطور؟! مگر نداریم؟! همه اینها مجاز است! خیلی عجیب است ها! آدم تعجب می کند که چطور یک هم چنین حرف هایی و یک هم چنین مطالبی گفته شده است باینکه اینها اهل فلسفه و اهل درس و اهل تحقیق بودند. علی کل حال چه عرض کنیم!

این روایت هم در اینجا مسئله به همین کیفیت است و وقتی که در اینجا دارد: ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ﴾ کلام در اینجا مطرح است! ﴿وَأَشَّ هَدَاهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِم ۖ أَلْسَتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا بَلَىٰ﴾^۲ ﴿قَالُوا﴾ همان ﴿قَالُوا﴾ است و ﴿بَلَىٰ﴾ همان ﴿بَلَىٰ﴾ است. ﴿أَلْسَتُ بِرَبِّكُمْ ۖ﴾ ﴿أَلْسَتُ بِرَبِّكُمْ ۖ﴾ است و **أَلْسَتُ بِرَبِّنا** نیست! واقعاً همان ﴿أَلْسَتُ بِرَبِّكُمْ ۖ﴾! اینها همین الفاضلی است که حکایت از یک محکی خارجی دارد. همه این مفاهیم در جای خودش محفوظ است و باید در کیفیت تصور این صحبت کرد نه اینکه در اصل و کینونیت و تبدل یک معنای حقیقی به معنای مجازی به خاطر بی سوادی خودمان صحبت کنیم!

کیفیت پاسخ دادن انسان ها به ﴿أَلْسَتُ بِرَبِّكُمْ﴾، در عالم ذر

حالا در اینجا [ابی بصیر می پرسد] «**كَيْفَ أَجَابُوا وَ هُمْ ذُرٌّ**» حضرت می آید در [جواب می فرمایند]: «**جَعَلَ فِيهِمْ مَا إِذَا سَأَلْتَهُمْ أَجَابُوهُ يَعْنِي فِي الْمِيثَاقِ**» [خداوند] در اینها چیزی قرار داده که اگر آنها سؤال می کردند اینها جواب می دادند؛ یعنی آن حقیقت واقعیه ای که آن حقیقت، علت برای این پاسخ خارجی است در درون اینها واقعاً گذاشته شده است نه اعتباراً! **حَقِيقَتاً لَا تَخِيلًا وَ تَصَوُّراً وَ تَوْهَمًا**. واقعیت ادراک ربوبی و وحدت رب و وحدت إله الآن در ذات اینها قرار داده شده است و وقتی این واقعیت قرار داده شده باشد دیگر فرق نمی کند جواب بدهند یا جواب ندهند، این واقعیت و این باور هست، آن باور به ربوبی در تک تک همه آنها از مؤمن تا کافر وجود دارد، هم در وجود و نفس علی بن ابی طالب علیه السلام وجود دارد و هم در نفس معاویه بن ابی سفیان! در هر دو این واقعیت و تکون ربوبی و اقرار به ربوبیت وجود دارد. اگر نداشته باشد این که مکلف نیست و اصلاً تکلیف ندارد.

موحد بودن انسان ذاتاً

همین اقرار به ربوبیت و اقرار به وحدانیت که همان اعتراف و همان باور وجدانی است و از اینجا معلوم می شود که آنچه که بر او قلم انسان به عنوان انسان قرار داده شده است این ذاتاً موحد است؛ یعنی توحید در

۱. الکافی، ج ۱، ص ۳۸؛ معاد شناسی، ج ۱، ص ۲۳۴.

۲. سوره اعراف (۷) آیه ۱۷۲.

ذاتش هست نه اینکه شرک در ذاتش باشد و فلزش فلز شرک باشد! فلز، فلز توحید است و متریال، متریال توحید است و آن ترکیب سرشت، سرشت توحید است متنها به واسطه نزول در عالم اسباب و مسببات نمی گذارند که آن سرشت توحید، ظهور خارجی پیدا بکند که البته مباحث این، مباحث دیگری است و بحث این قضیه مربوط به عالم ذر نیست و ما فعلاً در آن قضیه صحبت می کنیم.

در اینجا خود مرحوم علامه با آن «أقول» بیان می کنند و می فرمایند:

لَمَّا فَهَمَّ الرَّاوی مِنَ الْجَوَابِ مَا هُوَ مِنْ نَوْعِ الْجَوَابَاتِ الدَّنِیَوِیَةِ اسْتَبَعَدَ صَدْرَهُ عَنِ الذَّرِّ.

تصور راوی این بود که این از نوع سؤال و جواب هایی است که ما با همدیگر داریم. گفته که در آن عالم

که زبانی نبود، گوشی نبود، نفسی نبود و چیزی نبود پس این سؤال و جواب چه معنایی دارد؟ پس در اینجا:

فَسَأَلَ عَنِ ذَلِكَ فَأَجَابَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِأَنَّ الْأَمْرَ هُنَاكَ بِحَيْثُ إِذَا نَزَلُوا فِي الدُّنْيَا كَانَ ذَلِكَ مِنْهُمْ جَوَاباً دُنِیَوِیاً بِاللِّسَانِ وَ الْكَلَامِ اللَّفْظِ.

خب بله، این کلام ایشان درست است.

و یؤیِّده قوله علیه السَّلَامُ مَا إِذَا سَأَلْتَهُمْ وَ لَمْ یَقُلْ مَا لَوْ تَكَلَّمُوا وَ نَحْوَ ذَلِكَ.^۱

﴿قَالُوا بَلَىٰ﴾، حقیقتی قلبی و فطری، نه دنیوی

[در ادامه می فرمایند که] باز در تفسیر عیاشی، از ابی بصیر از ابی عبدالله علیه السلام هست ﴿أَلَسَ تُ

بَرَّبْكُمْ ۖ﴾ ببینید! همه اینها دلیل بر این است که مقصود از آیه چیست؟! اشکال ما در این قضیه است. ایرادی

که بنده گرفتم و اعتراضی که بر تفسیر مرحوم علامه کردم به این نکته از قضیه برمی گردد که خود آیه چه معنا

را می رساند؟ خود آیه با ضمیمه این روایات چه معنایی را می رساند؟ این مسئله ای است که باید در آن دقت

شود! آیا خود آیه دلالت بر یک حقیقت دنیویه و بر یک واقعیت دنیویه می کند یا اینکه نه! آیه دلالت بر یک

مرتبه ای فوق مرتبه دنیا و فوق مرتبه عالم شهادت دارد؟ البته همه الفاظ به این قضیه دلالت دارند:

راوی می پرسد: «قالوا: بالسنتهم؟» حضرت می فرمایند: «نعم، و قالوا بقلوبهم؛ با قلوبشان هم

گفتند. «فقلت: و این كانوا یومنون؟» اینها کجا بودند؟! «قال: صنع منهم ما اکتفی به.»^۲

خداوند از اینها یک حقیقتی به وجود آورد که به این مسئله کفایت می کند که همان حالت فطرت و حالت

درونی باشد. باز ایشان در این توضیح همین مطلب را می فرمایند.

و فی الدر المنثور أخرج عبد بن حمید و الحکیم الترمذی فی نوادر الأصول و أبو الشیخ فی العظمة

و ابن مردویه عن أبی أمّة أن رسول الله صلی الله علیه و سلم قال:

خلق الله الخلق و قضی القضاة و أخذ ميثاق النبیین و عرشه علی الماء فأخذ أهل الیمین بیمینه

و أخذ أهل الشمال بیده الأخری - وکلتا یدی الرّحمن یمین -.

۱. المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۸، ص ۳۲۶.

۲. تفسیر العیاشی، ج ۲، ص ۴۰.

یعنی این طور خدا یمین و شمال ندارد. «**كَلْتَا يَدَي الرَّحْمَنِ يَمِين**» یک جمله معترضه است. [در ادامه

دارد]:

فَقَالَ: يَا أَصْحَابَ الْيَمِينِ فَاسْتَجَابُوا لَهُ فَقَالُوا: لَبِيكُ رَبَّنَا وَ سَعْدِيكَ. قَالَ: ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ﴾^۱،

قَالَ: يَا أَصْحَابَ الشَّمَالِ فَاسْتَجَابُوا لَهُ فَقَالُوا: لَبِيكُ رَبَّنَا وَ سَعْدِيكَ قَالَ: ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ﴾^۲»

پس هر دو در اینجا اقرار به ربوبیت کرده‌اند؛ هم اصحاب یمین و هم اصحاب شمال. بعد یک تنمۀ جالبی هم دارد که حالا دیگر خودتان ببینید.

خب این روایاتی که در اینجا هست، تمام این روایات دلالت می‌کند بر اینکه قبل از خلقت این عالم که عالم ماده و عالم شهادت باشد، یک عالم دیگری در سلسله عوالم ربوبی بوده که در آنجا همین حقیقت آدم و عالم تحقق پیدا کرده است منتها تحقق این در آنجا تحقق عینی و تحقق مُلکی نبوده است بلکه تحقق تجردی بوده و در آن تحقق تجردی، این سؤال و جواب انجام گرفته است. آن تحقق تجردی و تحقق ملکوتی و تحقق ذرّی در آنجا بوده است ولی حقیقت این معنا در آنجا قرار داده شده و این طور نبوده که آمادگی برای این مسئله در آنجا گذاشته شده باشد. یک دانه سیب نبوده که آمادگی برای تبدیل به یک درخت شدن را داشته بلکه خود درخت سیب بوده منتها درخت سیبی که جنبه مُلکی و جنبه ثقلی نداشته بلکه همان حقیقت تجردی او که همان واقعیت اوست که متبدل به یک حقیقت ثقلی و مادی و ملکوتی می‌شود در آنجا خود این درخت تحقق داشته و متحقق بوده است نه اینکه خدا در آنجا تخم درخت سیب را درست کرده و بعد هم گفته که ما در آنجا اقرار به ربوبیت را گذاشتیم و بعداً هم تو هر سال شصت هفتاد کیلو هم سیب می‌دهی و همه اینها را گفتیم که قبول می‌کنی؟ [گفتی که] بله قبول می‌کنیم! اگر آب به ما بدهند و کود هم پایمان بریزند، ما سالانه شصت هفتاد کیلو برایتان سیب می‌آوریم!

نه! این حرف‌ها نبوده است بلکه خود درخت سیب در آنجا درست شده بوده منتها آن درخت سیب، یک درخت سیب تجردی بوده که این درخت صورت نازله آن درخت تجردی است حتی دانه‌های سیب هم در آن موقع همه مشخص بود، اینکه به این شاخه‌اش چندتا [سیب آویزان] باشد، رنگ سیب هم چه باشد، وزنش چقدر باشد، امسال چقدر باشد، سال بعد چقدر و سال دیگر چقدر باشد، همه اینها در آنجا از اول تا آخر ردیف و به ترتیب قرار داده شده و بعد همان نحوه در این عالم ظهور پیدا می‌کند به همان ترتیبی که در آنجا بوده است نه اینکه دیرتر! در سال ۶۳ که باید شصت کیلو میوه بدهد، در آن سال چهل کیلو نه، بلکه همان شصت کیلو را داده است. سال بعدش کمتر سی کیلو داده است. - چون می‌گویند که بعضی از درخت‌ها یک

۱. سوره اعراف (۷) آیه ۱۷۲.

۲. الدر المثور، ج ۳، ص ۶۰۳.

سال کمتر میوه می دهند و یک سال بیشتر میوه می دهند! - این طبق همان ترتیب از آنجا در اینجا هم به همان کیفیت می آید و انجام می شود.

ما چشم برای دیدن آن مقام جمع را نداریم و فقط به مقام فرد و تشخیص نگاه می کنیم؛ لذا فقط همین سیب امسال را بر درخت می بینیم و نمی توانیم مابعد آن را ببینیم. اگر چشم فردی به مقام جمع رسیده و آن حقیقت جامعه را در تمام سنواتی که باید این شجرهٔ مثمره دارای ثمر باشد، مشاهده کرده است همان سالی که درخت سیب سی کیلو میوه داده است به افراد می گوید که غصه نخورید سال دیگر هفتاد کیلو سیب خواهد داد و همین طور هم خواهد شد. عرض کردم این مربوط به عالم ثابتات است و این قضیه در آنجا شکل می گیرد. حالا در اینجا مرحوم علامه می فرمایند که این آیه دلالت بر یک حقیقت در زمان گذشته ندارد بلکه دلالت بر یک واقعیتی دارد که آن واقعیت هیچ ارتباطی به گذشته ندارد و این واقعیت همان است که داریم می بینیم و مشاهده می کنیم که افراد در خارج می آیند و در طول زندگی شان با مسائلی برخورد می کنند که خود را تنها می بینند و ربوبیت حق را در وجود خودشان مشاهده می کنند و آن ﴿الَّذِينَ تَبَرَّكُمُ﴾ همان سؤالی است که پروردگار در وجود اینها در طول این قرائن و آثار و ﴿وَكَايُنُ مِنْ آيَةِ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا﴾ قرار داده است و این آیات همه آنها را به این نکته راهنمایی می کند که پروردگار در اینجا باید رب باشد.

دلالت آیات بر وجود عالم مافوق

این از یک طرف است پس این آیه مربوط به دنیا است. از طرف دیگر صحبت بر سر این می کنند - البته من یک تورقی کردم و خیلی دقتی در این قضیه نکردم - که ما آیات دیگری هم داریم: ﴿وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَىٰ نَفْسَهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ﴾^۱ همه چیزها و هر چه تحقق در عالم هست در امام مبین هست؛ ﴿وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَىٰ نَفْسَهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ﴾ این هم از آن طرف همه مسائل در اینها احصاء شده است. فلذا می بینیم که در آیات دیگر ﴿يَدِيرُ مَلَكُوتَ كُلِّ شَيْءٍ﴾^۲ که ملکوت و حقیقت و تمام جنبه غیبی و ربی این

۱. سوره یوسف (۱۲) آیه ۱۰۵. الله شناسی، ج ۳، ص ۳۱۱:

«و چه بسیار آیات و نشانه‌هایی در آسمان‌ها و زمین وجود دارند که ایشان پیوسته بر آن مرور می کنند و می گذرند درحالی که از آن نشانه‌ها و علامت‌های توحید حق اعراض دارند.»

۲. سوره یس (۳۶) آیه ۱۲. امام شناسی، ج ۱۲، ص ۳۲۲:

«ما هر چیزی را در امام آشکارا به شمارش و حساب آوردیم.»

۳. سوره یس (۳۶) آیه ۸۳. امام شناسی، ج ۱، ص ۱۳۲:

«آن خدائی که ملکوت هر موجودی در دست اوست.»

اشیاء در دست پروردگار است، از آنجا ما استفاده می‌کنیم [تا بگوییم] که این آیه بر یک واقعیت در زمان گذشته دلالت می‌کند، یعنی به ضمیمه آیات ﴿وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَىٰ نَهْفِي إِمَامٍ مُّبِينٍ﴾ و یا ﴿بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ که [از این دست] آیات در قرآن زیاد است، استفاده می‌شود که آن آیات می‌گویند: قبل از این عالم، عالمی به نام عالم ملکوت بوده و حقیقت عالم ماده و عالم شهادت در آن عالم ترسیم شده است و از آنجا که در آن عالم، حقیقت اشیاء به نحو ملکوت وجود تعینی داشته است، این سؤال و جواب در آنجا تحقق پیدا کرده است و ظهور خارجی آن عالمی که در آن آیات دیگر دلالت می‌کند همین آیه‌ای است که الآن داریم مشاهده می‌کنیم. پس این آیه‌ای که دارد: ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ﴾ خودش به تنهایی دلالت بر وجود یک عالم ماقبل ندارد بلکه آیات دیگری از قرآن داریم که آن آیات دلالت بر یک عوالم مافوق دارد که به آن عوالم، عوالم ملکوت گفته می‌شود و این قضیه سؤال و جواب در آن عالم، عالم ملکوت تحقق پیدا کرده است و لذا این آیه به واسطه آن آیات حمل بر یک حقیقتی می‌شود که حقیقت مافوق و ماقبل این عالم بوده و به آن عالم، عالم ملکوت و عالم ذر گفته می‌شود. این ماحصل کلام مرحوم علامه است.

اشکال به کلام مرحوم علامه در تفسیر کردن آیه ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ﴾ به جریان عالم ملک

در اینکه خود ایشان هم اعتراف می‌کنند بر اینکه عالم ذری وجود دارد و این سؤال و جواب در آن عالم ذر انجام گرفته بحثی نیست و هیچ اختلافی در این قضیه نیست اما آنچه که در این مسئله به نظر می‌رسد این است که اگر قرار بر این است که ما این آیه را مربوط به خلق و جریان عالم ملک بدانیم چطور اینکه بر این مسئله اصرار فرمودند، دیگر ضمیمه آیات دیگر نمی‌تواند این را به عوالم ماقبل منتسب کند و این جمع بین متناقضین است یعنی این آیه دلالت بر جریان اقرار و اعتراف به ربوبیت در سرد این عالم دارد و آیات دیگر که دلالت بر ملکوت کل شیء می‌کنند که به جای خود محفوظ است، آن آیاتی است که دلالت می‌کند بر اینکه غیر از این عالم ملک و شهادت، یک عوالم دیگری هم هست و در آن عالم حقایق این عالم بوده، به صورت ذر بوده، به صورت حقیقت تجردی بوده، در آنجا ماده نبوده؛ ثقل نبوده و امثال ذلک. بسیار خب، هرکدام از این آیه‌ها به جای خود هست و ما نمی‌توانیم آیه‌ای که دلالت بر هندوانه می‌کند را به خاطر یک نفر دیگر بگیریم و دلالت بر خربزه بکنیم! اگر هندوانه هندوانه است سر جای خودش هست. خربزه هم خربزه است و در یک جای دیگر است.

اگر این آیه مربوط به عالم شهادت می‌شود، دیگر نمی‌توانیم به واسطه آن آیات دیگر که یک ملکوت دیگر را دلالت می‌کند [تفسیر کنیم] مگر اینکه بگوییم که این آیه از خود الفاظ و عباراتش ناظر به آن عالم ماقبل هم هست که این قابل اثبات نیست.

وقتی شما می‌گویید که این آیه خلقت انسان را می‌رساند که چطور پروردگار از ظهور آدم و بنی‌آدم همین‌طور نسل‌ها یکدیگر را ایجاد می‌کند و در آن سیر خارجی، وجودی خارجی، حوادث و پدیده‌های خارجی خودشان کم‌کم کم‌کم به این مرتبه می‌رسند، وقتی که حوادث را یکی پس از دیگری می‌بینند و تجربه می‌کنند و وقتی با قضایایی برخورد می‌کنند که نمی‌توانند از عهده آنها برآیند و اعتراف به عجز می‌کنند؛ یعنی نفس قضیه خارجی است که آنها را وادار به ربوبیت می‌کند نه آنچه را که خدا ودیعه گذاشته است! ببینید، اینجا دقیق است ها!

ذاتی بودن اقرار به ربوبیت در انسان

صحبت از آنچه که خدا به ودیعه گذاشته نیست بلکه صحبت در این است که وقتی انسان در این دنیا می‌آید و با حوادث مختلف برخورد می‌کند و تجربیات مختلفی را می‌بیند، خواهی نخواهی می‌بیند که یک ربی دارد و باید اقرار به توحید بکند، این یک حرف است. یک حرف هم این است که اگر بر فرض به حوادثی هم برخورد نکند - حرف ما این است - در خودش اصلاً فی حدّ نفسه اقرار به ربوبیت هست. این اعتراف در خود ذات و فطرت انسان هست نه اینکه حالا بخواهد بیاید یک عمری را تجربه کند، سرش در یک جا به سنگ بخورد، در یک جا سرش خون بیاید، در یک جا بماند، یک جا دکتر جوابش کند و امثال ذلک بعد هم دستش بالا برود و سفره حضرت ابوالفضل علیه‌السلام بیندازد و **دخیلک یا ابوالفضل** بگوید که دیگر از کسی کاری برنیامد و حالا شما به دادمان برسید.

در خود وجود انسان قبل از رسیدن به اینها، این اعتراف به ربوبی هست منتها به واسطه شواهد و مشاغل جلوی آن پوشش می‌گیرد. این قضایا و حوادث می‌آید و پرده برمی‌دارد و آن را کنار می‌زند و آشکار می‌کند. روی این جهت اولاً اگر قرار است این آیه مربوط به عالم ملک باشد پس هیچ ارتباطی به عالم ملکوت ندارد و شما باید عالم ملکوت را از جای دیگر اثبات کنید که می‌کنید. از این آیه نمی‌توانید اثبات قبل از این عالم بکنید. اگر این آیه را مربوط به یک جریان خلقت می‌دانید که یک حضرت آدمی بود و یک هابیل و قابیلی بودند و یک حوایی و یک مسائلی اتفاق افتاده است و ما هم که در آن موقع نبودیم ولیکن بالأخره استصحاب هم که می‌شود کرد! همان استصحاب قهقری که یک استصحاب عادی و عرفی است، این استصحاب ما را می‌رساند به اینکه اصل نظام خلقت بر یک وتیره بوده است حالا یک استثناءهایی این وسط داشته که آن به جای خود محفوظ است! علی‌کل‌حال بالأخره این قضیه به همین نحوه بوده و نسل یکی پس از دیگری می‌آمده و آن نسل هم، علت برای نسل بعدی بوده است. یک مخدره مکرمه مجلله و یک آقا پسر و بعداً هم همین دوباره موجب نسل بعدی و نسل‌های بعدی می‌شود! بچه‌هایی که کوچک بودند و آدم اینها را بالا و پایین

می انداخت حالا آنها برای خودشان بزرگ شده اند و دُم درآورده اند و سُم درآورده اند و شاخ درآورده اند! بابا تو کوچولو بودی و نمی توانستی راه بروی! بعد می گوئیم که بابا خودمان هم همین بودیم! خیلی [تند] نرویم و خیلی به دیگران اعتراض نکنیم. خودمان هم در همین سلسله و در همین صف و در همین قضیه قرار داشتیم. خیلی خب! تا عاقبتمان چه بشود! دیگر کم کم آدم باید به فکر آن طرف بیفتد. این اوضاع و این چیزها... این است که گفت: هر جا رفتیم دیدیم آسمان چه رنگی است، حالا باید به مسائل دیگر پردازیم!

این جریانی که در این عالم هست، حکایت از وجود یک عالم قبل نمی کند. بله! آن آیات دیگر دلالت بر وجود عالم ملکوت و اینها دارد؛ این عالم هم دلالت بر وجود یک جریاناتی می کند و این دو ارتباطی با همدیگر ندارند. علی کل حال باید بگوئیم و به این مسئله باید توجه داشته باشیم یعنی در مطالب علمی مطالبی هست که نمی شود در آن مسامحه و شوخی کرد و هر کسی باید بتواند مطلب خودش و رأی خودش را بیان کند. بزرگواری علما به جای خود محفوظ است. مرحوم آقای بروجردی - رحمة الله علیه - در همین مسجد اعظم همیشه می فرمودند: بزرگواری علما، طلاب را مانع از تحصیل و تفکر و مطالعه نشود! علما بوده اند، همیشه بوده اند ولی معصوم نیستند، معصوم چهارده نفر هستند. حالا این یک مسئله واضحی است.

روی این جهت باید عرض بکنیم که اگر آیات را بخواهیم به همدیگر ملتصق کنیم و باهم ترکیب کنیم، نحوه ترکیب باید به نحوی باشد که از نقطه نظر معنا با خود مفهوم آیه منافات نداشته باشد اما اگر بخواهد منافاتی در اینجا پیش بیاید، آن وقت نمی توانیم بگوئیم که مقصود از این آیه این [مطلب] است. ما می گوئیم که این آیه ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ﴾ مربوط به عالم ذر است اصلاً صراحت دارد یا حداقل ظهور دارد اما اگر شما می فرمایید که این آیه مربوط به جریان خلقت در دنیا است پس دیگر شما نمی توانید این را به عالم ذر بچسبانید.

بله! ما عالم ذری داشته باشیم یا نداشته باشیم، وقتی افراد در این دنیا بیایند و سرشان به سنگ بخورد، می گویند که یا الله! یا الله! این را قبول داریم! خب این به عالم ذر چه مربوط است؟! چه ربطی به عالم ذر دارد؟! این چه ربطی به ﴿بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ دارد؟! آن به جای خودش محفوظ است. این مطلب اول است.

مطلب دوم اینکه در جایی که روایات صریحه و صحیح السند از معصومین علیهم السلام نسبت به ترجمه آیات داریم یا حداقل نسبت به مفهوم آیات، نه حالا ترجمه، نسبت به محکی آیات مربوط به عالم ذر داریم، شما چگونه این را حمل بر یک معنای دنیوی می کنید؟! آن دفعه خدمتتان عرض کردم که در جریان حضرت موسی آیه می گوید که سحر آنها را گرفت ﴿تَلَّ قَفًّا﴾ و آنها را باطل کرد، یعنی حبال آنها را گرفت و همه را

۱. سوره اعراف (۷) آیه ۱۱۷؛ سوره طه (۲۰) آیه ۶۹.

بلعید. آن وقت دیگر نمی‌توانیم بگوییم که در اینجا به یک نحوی بوده یا یک کاری کرده که از چشم آنها افتاد، این ظهور آیه است! ولی از آن طرف وقتی که می‌بینیم روایت از امام موسی بن جعفر یا از امام رضا علیهم‌السلام بر این است که همین بلع، بلع ظاهری بود،^۱ آن وقت ما در اینجا بیابیم آیه را به یک معنای دیگر معنا کنیم؟! خود حضرت می‌گوید: منظور از آیه این است که بلع بوده و تمام آنها را بلعید، این ریسمان‌هایی که در دستشان گرفتند دیگر در دستشان هیچ نبود و خالی بود! ریسمان‌ها کجاست؟! در عصای موسی رفت! حالا برو درش بیاور! رفت و تمام شد! بنابراین وقتی که امام علیه‌السلام می‌آید آیه را این طور معنا می‌کند ما دیگر نمی‌توانیم این آیه را بر یک معنای دیگر حمل کنیم! اگر روایت نبود، آن وقت تازه می‌آمدیم بحث می‌کردیم که آیا جا برای این تعبیر هست یا نیست؟ ولی وقتی که امام خودش می‌آید این آیه را برای ما معنا می‌کند آن وقت بگوییم که نه، ممکن است معنا این طوری باشد؟! خب این را که نمی‌توانیم در اینجا بگوییم.

بنابراین معنای آیه شریفه ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ﴾؛ به خود این معنا دلالت می‌کند و همین است که من الآن دارم به شما می‌گویم و برای شما معنا می‌کنم:

معنای ﴿وَإِذْ أَخَذَ﴾ مثل ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى﴾ و إذ قال ... همه اینها به معنای **واذکر** است یعنی به یاد بیاور و متوجه این قضیه باش که خدای متعال ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ﴾ افراد را از ظهور بنی‌آدم گرفت ذریه آنها را در آورد، ﴿وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ﴾ و بر اینها شهادت داد.

﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ﴾ یعنی چه؟ یعنی کدام نسل؟ نسل تا زمان پیغمبر یا بعد از پیغمبر؟ هنوز که بعد از زمان پیغمبر نیامده‌اند، پس این ﴿أَخَذَ﴾ چرا آمده است؟ چرا **آخذ** نمی‌گوید که جنبه استمراری دارد؟ ﴿أَخَذَ﴾ به معنای یک حقیقت گذشته است که در زمان گذشته اتفاق افتاده و دلیل بر این مسئله هم این است که همین کسانی که از ائمه سؤال می‌کنند، همین معنای ماضی را می‌فهمند! مگر نفهمیدند؟ مگر نمی‌گویند که اگر خدا این طور کرده پس سؤال و جواب چه می‌شود؟

یعنی همین معنایی که ما الآن داریم می‌فهمیم که یک معنای ماضی و یک معنای گذشته است، یک معنای قضاء محتوم است. این معنای قضاء محتومی که گذشته در علم باری است، این معنا را راوی می‌فهمد پس می‌گوید که آقا پس سؤال و جواب کجاست؟! پس چرا ما نمی‌فهمیم؟ چطور ممکن است باشد در حالی که اینها در عالم ذر بودند؟ پس معلوم است که آن فهم عرفی در زمان خود ائمه هم همین بوده و غیر از این نبوده که حالا ما بخواهیم یک چیزی اضافه بفهمیم.

پس این آیه دلالت بر یک حقیقتی می‌کند که آن حقیقت در زمان گذشته اتفاق افتاده - متنها زمان گذشته

^۱ مناقب آل ابی طالب علیهم‌السلام، ج ۲، ص ۳۶۴ و ۳۶۵؛ معاد شناسی، ج ۱، ص ۲۲۸.

را همان طوری که عرض کردم باید بگوییم که امروز گذشت - که آن حقیقت یک حقیقتی است که با تدریجی الحصول بودن اعیان خارجی منافات ندارد که این اعیان خارجی حالا در جنبهٔ مُلک، متدرّج الحصول باشند، آن واقعیت ماضویه منافاتی با حقایق خارجیه‌ای که اتفاق افتادند و اتفاق می‌افتند و اتفاق خواهند افتاد، ندارد و همهٔ آنها را در خودش جمع می‌کند.

تتمهٔ بحث إن شاء الله برای جلسهٔ بعد بماند.

فرق إذا با إذ

تلمیذ: در آیهٔ **﴿إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ﴾** می‌شود گفت که گذشته‌ای بوده و یک همچنین اتفاقی هست و منافاتی هم با این ندارد که در آینده یک همچنین چیزی پیش بیاید. **﴿إِذَا وَقَعَتِ﴾** فعلش ماضی است. استاد: **إذا** برای آینده می‌آید و فرقی با **إذ** در این است. اگر **إذ** بود، دلالت بر یک زمان گذشته می‌کرد و حسش در اینجا این است که **إذ** برای آینده است و **وقع** برای ماضی است، ترکیب این دو دلالت بر مستقبل متحقق الوقوع می‌کند.

مراتب مختلف ایمان

تلمیذ: **﴿قَالُوا بَلَى﴾** یک **﴿قَالُوا بَلَى﴾** بود؟ آخر در روایت دیگری می‌فرماید که منافق بلی می‌گوید ولی قلبش این بلی را قبول ندارد، و اینکه می‌فرماید با فطرت! وقتی همه فطرت صحیح را داشته باشند همه باید این: **﴿قَالُوا بَلَى﴾** را بگویند و با قلبشان بگویند. یعنی **﴿قَالُوا بَلَى﴾** دو مرتبه است؟ استاد: ببینید همین آیه که می‌فرماید: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ءَامِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾**^۲ ما مراتب مختلفی از ایمان و مراتب مختلفی از باور داریم و هر مرتبه‌ای جایگاه خودش را دارد، در اینکه انسان‌ها خیلی از اوقات یک مسئله را قبول دارند ولی در آن ترتیب اثر دادن به این قبول که پیگیری کنند و جلو بروند، حرف دارند و نسبت به آن افراد مختلفی هستند.

شما یزید را تصور کنید، ما که از یزید بدتر نداریم! این همه یزید هستند. آیا یزید در نفس خودش و در فکر خودش و در خلوت خودش خدا را قبول نداشت؟! نمی‌توانیم بگوییم که قبول نداشت! خب بالأخره می‌فهمید که او بابا دارد، بابایش یک پدر دارد، همین طوری تا بالأخره باید به یک جایی برسد، آخر نمی‌شود

۱. سوره واقعه (۵۶) آیه ۱.

«هنگامی که آن واقعه بزرگ (قیامت) واقع می‌گردد.» (محقق)

۲. سوره نساء (۴) آیه ۱۳۶.

«ای کسانی که (به زبان) ایمان آورده‌اید، (به حقیقت و از دل هم) ایمان آورید به خدا و رسول او.» (محقق)

که این قضایا چیز باشد چه بسا خود یزید معجزاتی دیده و حوادثی دیده و مسائلی را دیده که این باور را در دل خودش احساس می‌کند. پس چرا به این باورش ترتیب‌اثر نداد؟! تو که باور داری [چرا نسبت به باورت ترتیب‌اثر ندادی]؟! این عمر سعد که شب عاشورا پیش امام حسین علیه‌السلام می‌آید و دارد به امام حسین می‌گوید که می‌دانم که با کشتن تو به جهنم می‌روم^۱ پس چرا می‌کشد؟ این چه قضیه‌ای است؟ این چه مرگ و چه مرضی است که انسان می‌گیرد که خودش دارد می‌گوید که می‌دانم با کشتن تو به جهنم می‌روم! خب می‌داند بابا! این عمر سعد توله سگی بوده که در بچگی اش پیغمبر را دیده است!

سعد بن ابی‌وقاص به حضرت گفت که بگو بینم روی سر من چند تار مو هست؟ فرمودند: اگر بگویم که باور نمی‌کنی! حالا تو بلند می‌شوی بیایی بشماری؟ می‌گویی که برو بابا برای خودش گفته است ولی به تو می‌گویم که در خانه‌ات یک توله سگی است که قاتل پسر پیغمبر است!^۲

خب این عمر سعد کوچک که بوده، دیده و مشاهده کرده و مسائل را دیده است می‌داند بالأخره پیغمبری هست و یک حساب و کتابی بالأخره باید باشد، همه اینها را می‌فهمد. لذا شما می‌بینید در بین همین‌ها، افراد مختلف هستند. عمر سعد با همه شقاوتش باز با شمر فرق می‌کرد! شمر بدتر از او بود. عمر سعد نمی‌خواست جنگ انجام بشود.^۳ مقاتل را که خوانده‌اید. می‌خواست به یک نحوی صلح بشود و قضیه را با مصالحه تمام کنند. اما شمر می‌آمد مدام به قضیه پُف می‌کرد و به ابن‌زیاد می‌گفت که معطل نکن. پس معلوم می‌شود باز در همین افراد هم [یک تفاوتی] هست. همین روز عاشورا چند دفعه همین عمر سعد گریه‌اش آمد!^۴ خب گریه که دیگر تصنعی نبوده است! آنها که نمی‌خواهند فیلم بازی کنند! آنجا جای فیلم بازی کردن که نیست! تازه گریه کردن در آن موقع ضعف طرف را نشان می‌دهد! ولی شمر اصلاً هیچ عین خیالش نبود ماشاءالله این چه بود؟! انگار نه‌انگار! او چه قلبی داشت که هیچ باکش هم نبود و [می‌گفت که بیایم بکشیم] حالا هر کسی هم می‌خواهد باشد! یعنی خود اینها هم مراتب داشتند، این طور نبود که همه آنها با قساوتی که داشتند بخواهند در یک رتبه قرار بگیرند. اصحاب امام حسین علیه‌السلام هم مراتب داشتند، آنهایی هم که رفتند مراتب داشتند. هر کسی مرتبه خودش را دارد. مگر یکی نگفت که من می‌آیم خدمت را می‌کنم و با تو هستم تا وقتی که دیگر شکست برایم قطعی بشود؟! مگر نگفت؟! روز عاشورا هم برگشت و تا آخر نماند.^۵

۱. مقتل الحسین علیه‌السلام، مقرّم، ص ۱۹۷.

۲. کامل الزیارات، ص ۷۴؛ مناقب آل ابی‌طالب علیهم‌السلام، ج ۱، ص ۴۲۷. امام شناسی، ج ۱۰، ص ۱۸۲.

۳. مروج الذهب، ج ۳، ص ۶۷؛ آموزه‌های ولایت، ج ۲، ص ۱۵۸.

۴. مقتل مقرّم، ص ۳۳۳؛ الکامل، ابن‌اثیر، ج ۴، ص ۳۲؛ لمعات الحسین علیه‌السلام، ص ۹۵.

۵. تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۵.

خب معلوم می‌شود این شخص از آن بقیه یک‌خرده جلوتر است ولی باز به پای اصحاب امام حسین نمی‌رسد، آنها می‌گفتند که شکست یعنی چه؟ ما اصلاً شکست نمی‌فهمیم! تو یک شکستی می‌بینی ولی ما هیچ چیزی نمی‌بینیم، شکست نمی‌بینیم! مگر مردن شکست است؟! شکست نیست! تازه اول تجارت است! اول ربح است، اول فوز است! ما اصلاً برای یک هم‌چنین روزی لحظه‌شماری می‌کردیم! اینها که قبول داشتند، این عمر سعد که قبول داشت پس چرا می‌آید می‌جنگد؟! این شخص یک ایمان در دلش دارد اما یک ایمان دیگر می‌خواهد که آن ایمانی که در دل هست را ظاهر کند و پابندش کند و به دنبالش برود. آن ایمان دومی را ندارد! اوّلی را دارد به جای اینکه یک ایمان دیگر بیاید، یک باور دیگر بیاید، یک عشق دیگر بیاید، یک علاقه دیگر بیاید و یک نگرش دیگر بیاید آن ایمان باطنی را [شکوفه کند!] خب حالا که تو ایمان داری پس بیا، تو که می‌گویی: [با این کار] جهنم می‌روم، خب یا علی بسم الله!

می‌گوید که نه! از ملک ری نمی‌توانم بگذرم! چه آمده جایش را گرفته است؟! ایمان اوّلی از بین نرفته است! ملک ری و سلطنت ری آمده جای ایمان دومی را گرفته است و این [ایمان در درون او] در این صندوق همین‌طور حبس شده و نمی‌گذارد در صندوق باز بشود تا آن ایمان باطن ظهور پیدا کند و او را نجات بدهد و به سعادت برساند.

همه اشخاص و افراد همین هستند منتها هر کسی یک درجه دارد؛ این یک درجه دارد، آن یک درجه دارد، این یک جا و آن یک جای دیگر و این یک‌خرده سفت بشود عقب می‌زند و همین‌طور خلاصه این مراتب، وجود دارد تا آن کسی که ... به قول خواجه:

رند عالم‌سوز را با مصلحت‌بینی چه کار؟! *** کار مُلک است آنکه تدبیر و تأمل بایدش^۱

[رند عالم‌سوز] دستش را در گوشش کرده، حالا هر چه می‌خواهی برای ما ترانه بخوان و غزل بخوان! ما کار خودمان را می‌کنیم! آدم باید به اینجا برسد که گوشش را از هر چه ماسوی‌الله است، کر کند. به قول سید احمد کربلائی در آن [نامه‌ای] که به مرحوم کمپانی نوشت، گفت: خدا چشم ما را از ماسوی‌الله کور کرده است، کورتر بگرداند!^۲

۱. مقتل الحسین علیه‌السلام، خوارزمی، ج ۱، ص ۳۴۷؛ الفتوح، ج ۵، ص ۹۲؛ مدینه معجز الأئمة، ج ۳، ص ۴۸۱؛ عنوان بصری، ج ۳، ص ۲۳.

۲. دیوان حافظ (قزوینی)، غزل ۲۸۶.

۳. توحید علمی و عینی، ص ۱۵۶:

«از تکرّر بیانات و اصرار آن بزرگوار بر براهین اثبات کثرت حقیقه، بحمدالله بر این حقیر واضح و آشکار شد که آن شخص که کلام بر طریقه ذوق المتألّهین تا حال می‌داشت، اشتباه کرده بود؛ و این براهین و لزوم شناعتی که فرموده بودید، در او اثر نمی‌گذارد. گویا خداوند متعال چشم او را از غیر خود کور کرده بود؛ خداوند کورترش کند!»

حالا مدام بگو و مدام تعین و تشکیک وجود بیاور، ما فقط یک چیز را بیشتر نمی‌بینیم و نسبت به بقیه کور شده‌ایم! آنها این طوری بوده‌اند. خدا إن شاء الله از آن بینایی‌ها و از آن بصیرت‌ها بدهد که فقط متمرکز در یک جا بشود.

مرحوم آقا - رضوان الله تعالی علیه - می‌فرمودند: آدم آن نیست که وقتی یک حرف خلافی را می‌شنود، بگوید که صبر کن در آن تأمل کنم و بعد بگویم که نمی‌پذیرم. بلکه آدم آن است که تا حرف خلاف می‌خواهد بیاید برود، دستش را اصلاً در گوشش بگیرد! برای چه اصلاً [آن حرف خلاف در گوشش] برود و برای چه به آن فکر کند و بعد برای چه نه بگوید؟! اگر خلاف است از اول دستت را در گوشت بکن و برو پی کارت! معطل چه می‌خواهی باشی؟! همین که این حرف خلاف در دلت برود باز یک کاری می‌کند و یک چرخ می‌زند و یک جولانی برای خودش می‌دهد.

اللهم صلّ علی محمد و آل محمد